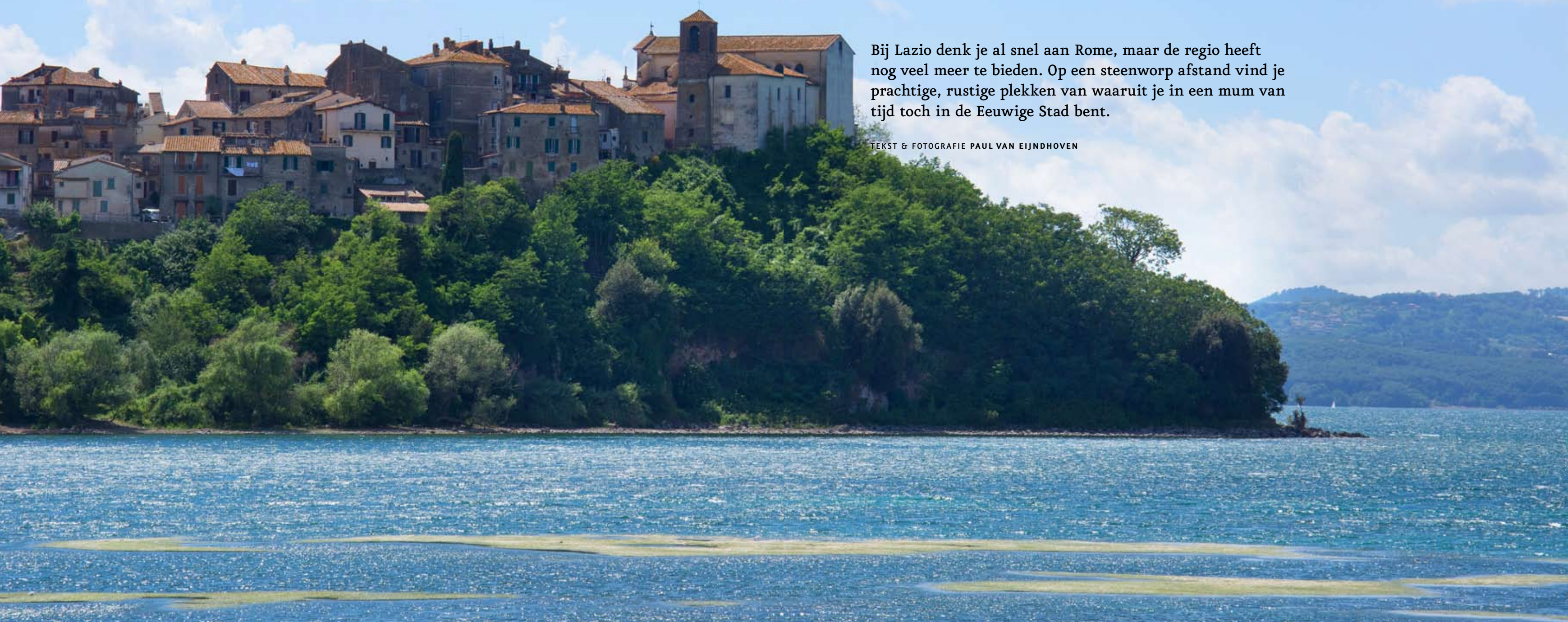

Rondom Rome

Lago di Bracciano en Castelli Romani

Bij Lazio denk je al snel aan Rome, maar de regio heeft nog veel meer te bieden. Op een steenworp afstand vind je prachtige, rustige plekken van waaruit je in een mum van tijd toch in de Eeuwige Stad bent.

TEKST & FOTOGRAFIE PAUL VAN EIJNDHOVEN

Bij terugkeer in Bracciano bezoek ik het Castello Orsini-Odescalchi dat boven het stadje uittorent. Het is wereldberoemd door alle jetsethuwelijken

Na een vroeg vertrek uit zonnig Amsterdam kom ik aan op een zojuist natgeregend Fiumicino, maar de lucht trekt gelukkig snel open. Het is druk en bij de autoverhuur moet ik een uurtje wachten. Als ik aan de beurt ben en een grapje maak over de vele handtekeningen die ik moet zetten, zegt de man lachend: 'Wij Italianen houden van handtekeningen.' Korte tijd later ben ik onderweg richting Bracciano, een kleine vijftig kilometer vanaf het Romeinse vliegveld. Eerst over de snelweg, daarna over kleinere wegen. Even voor het stadje zit een jongedame in weinig verhullende kleding op een klapstoeltje langs de weg. De Italiaanse variant van het oudste beroep ter wereld. Ik zal het ook later deze reis nog tegenkomen. Via een door bomen omzoomd weggetje arriveer ik bij Hotel

Villa Clementina waar ik de nacht zal doorbrengen. De eigenaar heeft alle zeven kamers van fresco's voorzien, ieder met een eigen thema en zo is mij 'musica' toegewezen. Het hotel beschikt over een heerlijke tuin met zwembad en tennisbaan en wordt geprezen om zijn rust. Maar daar ben ik niet voor gekomen. Allereerst besluit ik bij het Meer van Bracciano te gaan kijken. Ondanks de temperatuur van een graad of 25 is het vrij rustig want het waait behoorlijk. Voor enkele windsurfers blijkt dat juist weer een pre en met hoge snelheden schieten ze over het water. Het meer maakt deel uit van het Parco Naturale Regionale di Bracciano-Martignano en wordt omgeven door een zee van groen, van weides tot bossen. Ik maak een rondje om het meer wat mooie uitzichten biedt. Op meerdere plaatsen zijn watersportmogelijkheden zoals zeilen, windsurfen, kanoën en waterfietsen. Een enkeling heeft de euvele moed om te gaan zwemmen vanaf een van de stranden. Het is nog voorseizoen, maar spoedig zal het hier een drukte van belang zijn.

Bij terugkeer in Bracciano bezoek ik het Castello Orsini-Odescalchi dat boven het stadje uittorent. Het kasteel is wereldberoemd door de jetsethuwelijken die er zijn gesloten, zoals van Tom Cruise en Katie Holmes en van Eros Ramazzotti met de half-Nederlandse Michelle Hunziker. Maar trouwen in het kasteel is zeker geen garantie voor geluk want beide huwelijken zijn al weer lang ontbonden. Het kasteel is overigens zeer de moeite

waard, vanwege interieur en schilderijen, maar het biedt ook prachtige uitzichten op de omgeving. Ook Bracciano zelf is een aardig stadje met de nodige horeca, zowel boven als aan het strand.

Atelier

's Avonds wordt ik in L'atelier verwacht, het restaurant dat in een losstaand gebouwtje in de tuin van Villa Clementina is gevestigd. Een oudere heer >

Openingspagina's: Lago di Bracciano. Vorige pagina: het kasteel van Bracciano. Deze pagina: de necropolis van Cerveteri; paardrijden aan de voet van Sutri.

Binnenplaats van de Abbazia di San Nilo. Linksonder: fontein voor het pauselijk paleis in Castel Gandolfo. Rechterpagina: de Barco Borghese.

begroet me zeer hartelijk, het blijkt Fausto. De open haard brandt en Fausto zegt: 'Daar houd ik toch zo van, die doe ik zelfs aan in augustus, als iedereen buiten eet.' Als hij het water serveert, vertelt hij: 'Dat komt hier van veertig meter onder de grond en we voegen er zelf koolzuur aan toe. Dat is nog eens *chilometro zero!*'

Na mij arriveren nog enkele stelletjes, de meeste vrij jong en overduidelijk verliefd. Wat later als iedereen aan het eten is vraagt Fausto even de aandacht en begint een betoog over het Lago di Bracciano, zijn geschiedenis sinds de Romeinse tijd en zijn verlokkingen. Zoals het nabijgelegen Luchtvaartmuseum aan de oevers van het meer, een favoriet van Fausto. Het is onmogelijk om niet voor de charme van Fausto te vallen. Hij vertelt met veel elan, serveert liefdevol de heerlijke gerechten en zijn bijzondere mimiek is innemend. De volgende ochtend staat Fausto alweer vroeg paraat in L'atelier. Hij is een groot muziekliefhebber en voor het ontbijt zet hij Stan Getz op. Zeer aangename ontbijtmuziek zo blijkt. Een van de adviezen die hij geeft is om een kijkje te nemen in Sutri, even ten noorden van het Meer van Bracciano. Na een hartelijk afscheid ga ik op pad. Het is zondagochtend en

onderweg kom ik de nodige groepjes wielrenners tegen die het er van nemen nu het nog niet te warm is.

Albaanse heuvels

Dit is Etruskisch gebied en net voor Sutri zie ik al gaten in de rotswanden van de Etruskische necropolis. Even verder is het archeologische park met een groot amfitheater dat uit de tufstenen rotsen is gehouwen en de Chiesa della Madonna del Parte, die geheel in de rotsen verborgen gaat. Deze begon ooit als *mithraeum* – een tempel waar de zonnegod Mithras werd aanbeden – en werd later een kerk, met prachtige fresco's uit de 13de eeuw. Op weg naar mijn volgende standplaats in de Castelli Romani, maak ik nog een stop in Cerveteri, waar zich een enorme Etruskische necropolis bevindt. De dodenstad is ook daadwerkelijk als een stad aangelegd, met hoofdstraten en zijstraten met graven in de wanden. Een flink aantal tombes is hier te bezoeken en voor een beter begrip zijn er audiovisuele presentaties. Cerveteri is een must voor de liefhebber evenals overigens de necropolis in het nabijgelegen Tarquinia, waar enkele schitterende grafkelders te bezoeken zijn. Ik laat Etruskisch Lazio achter me en via de ring van de Heilige Stad zet ik koers

richting de Castelli Romani even ten zuidoosten van Rome. De Castelli Romani zijn een verzameling van zeventien dorpen en stadjes in het vulkanische landschap van de Albaanse heuvels. Deze heuvels vormen eigenlijk de rand van de caldeira, de krater van de dode vulkaan Latium.

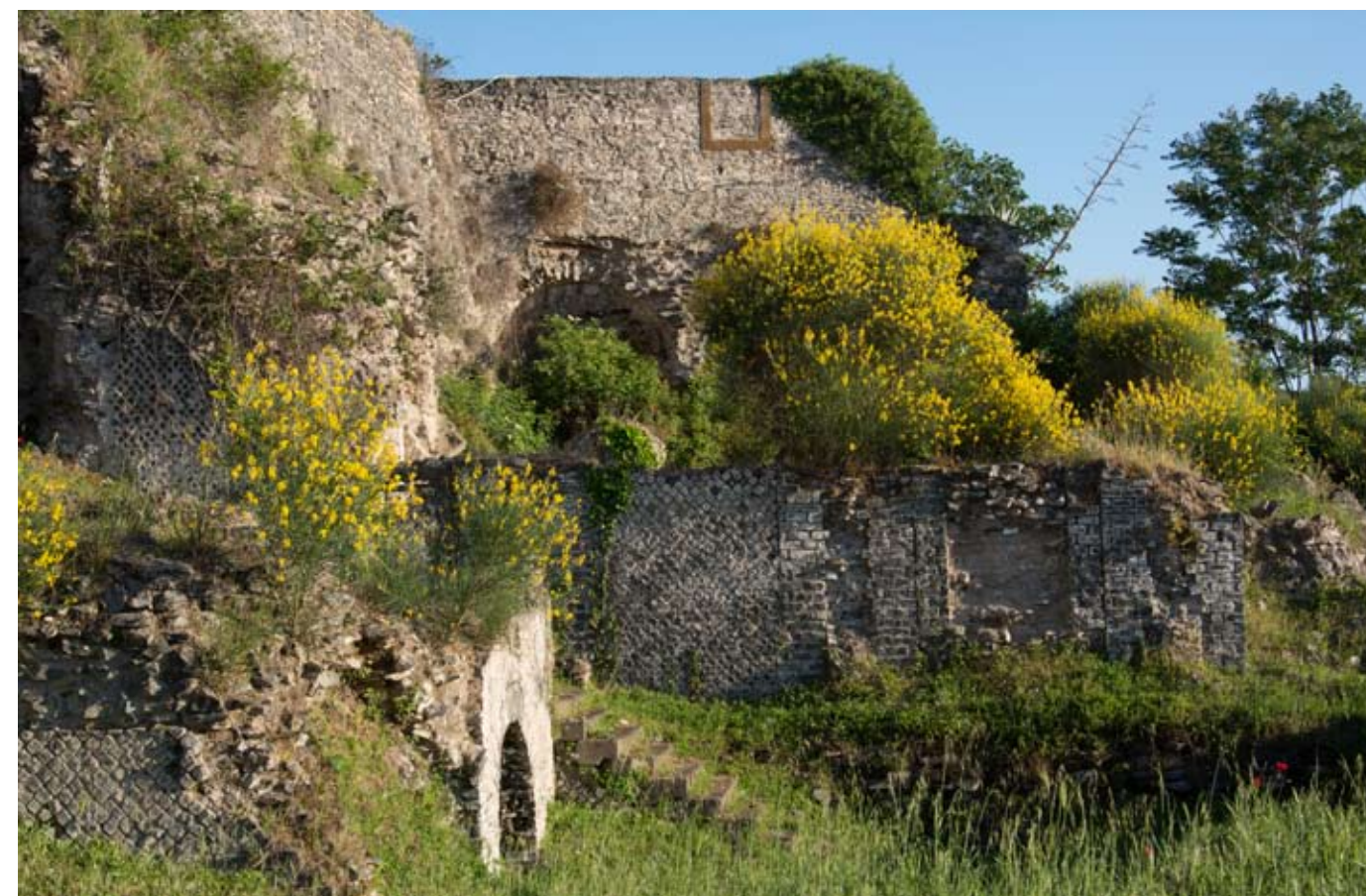
In de klassieke tijd waren de Castelli Romani al populair onder welstandige Romeinen die hier de hitte van de stad konden ontvluchten. Vanaf het midden van de 16de eeuw bouwden de rijke families van Rome hier prachtige palazzi en ook pausen mochten hier graag verblijven. En nog steeds is het gebied, dat voor een groot deel uit natuurpark bestaat, een populair uitje onder Romeinen. Mijn logeeradres bevindt zich in Grottaferrata, Hotel Villa Abbamer. De villa uit begin 20ste eeuw is gelegen tussen grote bomen. Alweer een hotel van bescheiden omvang, met slechts zes kamers, dat pas een jaar geleden is geopend. De lounge is fraai en sereen ingericht. Het is meteen duidelijk dat de eigenaar een kunstliefhebber moet zijn. Een vleugel, antiek, beeldhouwwerken, schilderijen en tekeningen sieren de ruimte en er klinkt klassieke muziek. Dit is nog eens aangenaam binnenkomen. Eigenaar Stefano verwelkomt me vrien-

delijk. Als ik mijn spullen in de ruime kamer (ook weer met kunst) heb gezet, gaan we even zitten. Ik heb nog een paar uur de tijd deze middag en Stefano raadt me aan om naar de archeologische opgravingen van Tuscolo te gaan, op slechts enkele kilometers afstand. Hij blijkt over veel kennis van de Castelli Romani te beschikken en heeft er zelfs enkele boeken over gemaakt. Een kort autoritje en een wandelingetje voeren me naar het antieke Tusculum dat boven op een berg ligt. De uitzichten hier zijn werkelijk adembenemend. Maar ook de opgegraven resten uit het begin van onze jaartelling zijn zeer de moeite waard: zoals een theater, een deel van het forum, een fontein en een Mercurius-tempel en al die tijd loop je over een stenen weg uit de Romeinse tijd. In het theater is een aantal jongeren een voorstelling aan het oefenen, dus het heeft ook in de huidige tijd zijn functie behouden.

Mysterieus

Om 17 uur komt Federica die me zal vergezellen deze avond, me ophalen in de villa. We maken kennis en ze blijkt enkele jaren in Amsterdam gewoond te hebben, maar intussen woont ze alweer vele jaren in de Castelli Romani. Eerste stop is de Barco Borghese. Op straatniveau is er >

Vanaf het midden van de 16de eeuw bouwden de rijke families van Rome hier prachtige palazzi en ook pausen mochten hier graag verblijven

een groot ommuurd vierkant platform dat in de renaissance als jachtterrein werd gebruikt – de wilde dieren werden er losgelaten, het jagen was dus niet al te uitdagend. Hieronder echter bevindt zich het doel van ons bezoek: een mysterieus ondergronds netwerk van maar liefst 191 kamers uit de Romeinse tijd (1ste eeuw n. Chr.). Behalve de hoge ruimtes met gewelven, zijn ook delen van de originele muur- en bodembekleding bewaard gebleven. Een zeer indrukwekkend geheel, maar zekerheid over de functie van dit doolhof is er tot dusverre niet. Federica en ik vervolgen onze tocht naar Frascati, de bekendste van de Castelli Romani en op zondag (wat het vandaag is) een populaire plaats voor een uitje. Frascati is bekend vanwege de Ville Tuscolane, weelderige patriciërshuizen uit de renaissance en de barokperiode, maar ook vanwege zijn wijnen. Wij gaan deze avond dineren in Ristorante Belvedere. Het is helaas net te koud om buiten te eten, maar het terras met een mooi uitzicht over de omgeving doet de naam zeker eer aan. Federica kent de kok en ze begroeten elkaar hartelijk. Als we even aan tafel zitten valt mijn oog op een kunstwerkje aan de muur. Zie ik het goed? De handtekening van Herman Brood? Zeker wel, en verder staat er te lezen: 'Librije', 'lekker', 'Jonnie en Thérèse'. Even later vraag ik aan de kok, Alain Rosica, hoe hij aan dit kunstwerk

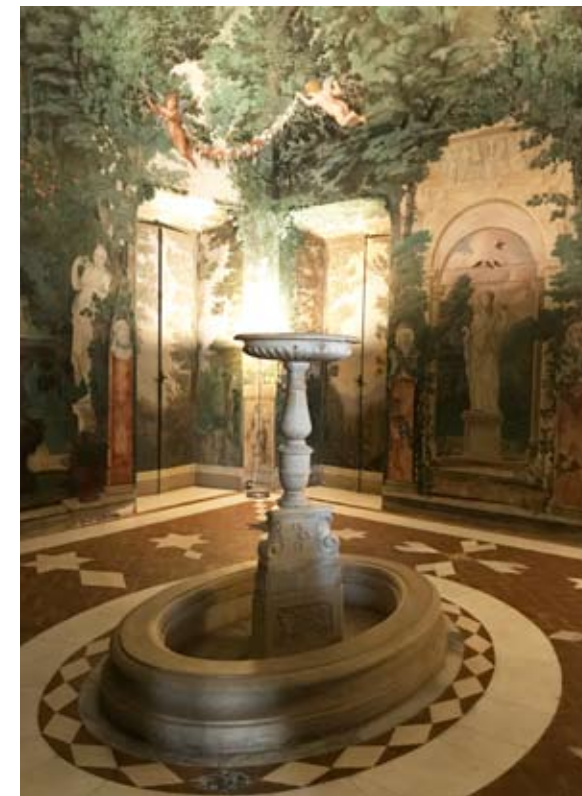
komt. 'Van Jonnie gekregen, ik heb daar een tijd gewerkt', luidt het antwoord. Bijzonder, je verwacht niet dat een Italiaanse kok het vak in Nederland gaat leren. Enfin, of het de invloed van de Librije is of niet, Alain weet prachtig uitzieende, verrukkelijke gerechten op tafel te zetten. Een moderne variant van de Italiaanse keuken. Hij blijkt bovendien een groot promotor van de lokale wijnen te zijn, die de laatste jaren sterk in kwaliteit zijn gestegen, volgens zijn zeggen. Hij heeft er maar liefst twaalf op de kaart staan.

Pauselijk zomerverblijf

De volgende ochtend word ik al vroeg gewekt door het luide gezang van de vogels in de tuin van Villa Abbamer. Vrolijker wakker worden bestaat toch eigenlijk nauwelijks. Na een prima ontbijt – in een ruimte die ook al met kunst bekleed is – ga ik naar de Abbazia di San Nilo, de grote attractie van Grottaferrata. De wijk waar de villa zich bevindt, oogt rijk en elegant, het centrum van het stadje is fraai en heeft een aangename uitstraling. De abdij ligt aan de rand van het centrum. Aan de buitenkant lijkt de abdij eerder op een fort dan op een plek van bezinning. Via een brug en een poort kom je op een binnenplaats waar een beeld van de oprichter, San Nilo, staat. Daarnaast ligt weer een andere binnenplaats met de fraaie romaanse >

Linkerpagina: Villa Aldobrandini in Frascati. Deze pagina: studenten Arie en Aron voor Villa Falconieri; de 'primavera'-zaal in Villa Falconieri; 'fragoline' in Nemi.

Loop even de San Tommaso da Vilanova binnen, een ontwerp van Bernini. Laat je blik vooral omhoog gaan naar de koepel, een absoluut meesterwerk

abdijkerk die wordt geflankeerd door een romaanse campanile. Buitenkant en narthex zijn nog geheel romaans, het interieur is barok. Bijzonder is dat hier de Byzantijns-Griekse ritus wordt gevolgd. Zo is in de kerk ook een iconostase die je normaliter alleen in orthodoxe kerken aantreft. Maar behalve de kerkdeur zijn alle deuren van de abdij gesloten.

Pauselijk zomerverblijf

Ik heb met Federica afgesproken voor een koffie in Castel Gandolfo, het plaatsje dat vooral bekend is vanwege het pauselijke zomerverblijf. In afwachting van haar komst loop ik even de San Tommaso da Vilanova binnen, een ontwerp van Bernini. Laat je blik vooral omhoog gaan naar de koepel, een absoluut meesterwerk. Inmiddels is Federica gearriveerd met enkele collega's. Zij hebben een afspraak in het pauselijk paleis en ik moet het gebouw natuurlijk ook even van binnen bekijken. De huidige paus Franciscus maakt geen gebruik van het paleis en heeft het opengesteld voor het publiek. Eerlijk gezegd had ik me er meer van voorgesteld. Het museumpje is voor de liefhebber van pausenportretten een must, maar ik behoor niet tot die catego-

rie. Daarna ga ik verder naar de pauselijke verblijven die eigenlijk ook weer een beetje tegenvallen. Helaas moet ik wegens tijdgebrek een rondrit door de tuinen overslaan, want die schijnen magnifiek te zijn. In de diepte ligt het fraaie Lago Albano. Een klein stukje biedt strand(tenten), horeca en watersportmogelijkheden, zoals kanoën of suppen. Het grootste gedeelte van het meer wordt omringd door bossen. Te voet of per fiets kun je er helemaal omheen, wat een prachtige tocht moet zijn.

Bosaardbei

Porchetta is een specialiteit die uit deze contreien komt, dus op weg naar het dorp Nemi eet ik bij een van de populaire standjes een *panino* met dit geroosterde varkensvlees. De weg voert over de top van de heuvels rond het meer en biedt mooie panorama's. En dan in het volgende dal, tegen de heuvel geplakt met weer een meertje in de diepte ligt het aantrekkelijke Nemi. Het heeft een beroemde lokale specialiteit: de bosaardbei. In het aangename dorpje zie je ze dan ook overal. In pure vorm, maar vaak ook verwerkt in heerlijke vruchtentaartjes. Zelf noemen ze zich 'Capitale delle fragole' en

natuurlijk is er ook een oogstfeest, de *sagra delle fragoline*.

Ik vervolg mijn route door de Castelli Romani via Rocca di Papa en Rocca Priora, wat het hoogstgelegen stadje van de Castelli is, naar Monte Porzio Catone. Een prachtige weg tussen velden en bossen (met hier en daar een al dan niet lege plastic stoel langs de weg) leidt naar deze laatste plaats waar je van een schitterend uitzicht rondom kunt genieten, zelfs tot Rome aan toe. Bovendien is dit de Città del vino, wegens de vele *cantine* en wijnbars en er is ook nog een Museo del vino. Ik blijf intussen alweer vlak bij Frascati te zijn, waar ik om 17 uur in de Villa Falconieri wordt verwacht. Op een heuvel even boven de stad ligt de villa, die in de 17de eeuw zijn huidige vorm en decoraties kreeg. Sinds kort is een aantal vertrekken op de begane grond op zondag voor het publiek geopend.

Bijzondere collectie

Ik heb een afspraak met Luigi Miraglia, directeur van de Accademia Vivarium Novum die sinds een jaar in de villa is gevestigd. Allereerst laat hij me de zalen zien waar net ook een groepje bezoekers rondloopt. Zeer de moeite waard, met als hoogtepunt de zaal die als thema 'primavera' heeft. Daarna laat hij een student

komen die Nederlands blijkt te zijn en even later komt nog een tweede Nederlandse student erbij.

Waar gaat het bij de Accademia om? De academie is gesticht 'om de traditie van de renaissance-scholen te herstellen, hun lesmethoden en de vrije en kritische visie op de wereld die zulk onderwijs voedt'. Dit betekent onder andere dat het onderwijs in de klassieke talen plaatsvindt en dan vooral in het Latijn. Dat is tevens de voertaal hier. Een dertigtal studenten van over de hele wereld komt hier om een (academisch) jaar gratis te studeren. Sommige met al de nodige kennis van het Latijn op zak, anderen als onbeschreven blad. De twee Nederlandse jongens spreken Latijn met elkaar maar met mij uiteraard Nederlands. Ze zijn nauwelijks te stoppen als ze het over hun studie, de functie van Latijn en hun verblijf hier hebben. Ze leiden me rond door de eetzaal, de bibliotheek en de tuin. Je zou een strenge, stoffige sfeer verwachten, maar het tegendeel is het geval. Uiteraard zijn de studenten wel heel erg gedreven. En hoe redden ze zich als ze buiten het terrein van de villa komen? 'We spreken allebei geen Italiaans, maar we komen een heel eind met Latijn.' Ikzelf heb nog *unfinished business* in Frascati: een ijsje bij Tris, volgens >

Linkerpagina: de Abbazia di San Nilo; de koepel van de San Tommaso da Vilanova in Castel Gandolfo. Deze pagina: fresco's in de Madonna del Parte in Sutri.

Dessert in restaurant Belvedere dal 1933 met daaronder eigenaar/kok Alain Rosica. Rechts: producten met 'fragoline' in Nemi.

Federica de beste gelateria van het stadje. Als dat zeer smakelijke intermezzo is afgerond keer ik terug naar Villa Abbamer waar net een culturele soiree ten einde loopt.

De volgende ochtend moet ik alweer richting vliegveld, maar Stefano raadt me aan nog even langs de Abdij van San Nilo te gaan. 'Ik heb gebeld en je wordt nu in de bibliotheek verwacht'. Dat kan ik natuurlijk niet afslaan. Een dame leidt me rond en vertelt met veel passie over de gebouwen, de historie en de bibliotheek. Heel bijzonder is een hand-

schrift van San Nilo – hij was kopiist – die 91 was toen hij hier in 1004 arriveerde. Daarnaast ligt een boek van zijn leerling San Bartolomeo, die schrijver was en de biografie van San Nilo schreef aan het begin van de 11de eeuw. Helaas is het museum van de abdij gesloten, dat is alleen in de weekenden open. Ook dat schijnt een bijzondere collectie te huisvesten. En na dit bliksembezoek zit het er weer op en rijd ik al spoedig richting de Eeuwige Stad, die ik, voor deze keer, noodgedwongen links moet laten liggen. ♦

Tips en adressen

♦ Onze columnist **Ewout Kieckens** heeft onlangs een boek gepubliceerd onder de titel *Lazio* met veel (achtergrond)-informatie en tien routes door deze regio.
www.edicola.nl

Slapen

- ♦ **Hotel Villa Clementina**, Bracciano, www.hotelvillaclementina.it.
- ♦ **Hotel Villa Abbamer**, Grottaferrata, www.villaabbamer.com.

Eten

- ♦ **L'atelier** is het restaurant van Villa Clementina. Smakelijke traditionele gerechten op een

mooie plek in een heel aangename atmosfeer.

www.hotelvillaclementina.it.

- ♦ **Ristorante Belvedere dal 1933** in Frascati biedt de moderne Italiaanse keuken. Een absolute aanrader en het terras heeft een mooi uitzicht op de omgeving.

Via Regina Margherita 29, Frascati, +39 06 9419004, www.belvedere1933.com.

- ♦ **Gelateria Tris** is een uitstekende ijssalon in Frascati.

Piazza S. Pietro 4, Frascati.

- ♦ **L'Oliveto** is een prima restaurant op een steenworp afstand van Villa Abbamer.

Via Tuscolana 196, Grottaferrata, +39 06 9456219.

Meer van Bracciano

- ♦ **Het kasteel van Bracciano**, www.odescalchi.it.
- ♦ **Archeologische opgravingen van Sutri**, www.sutridiscovery.it.
- ♦ **Etruskische necropolissen en musea**, www.tarquinia-cerveteri.it.

Castelli Romani

- ♦ **Uitgebreide informatie over de Castelli Romani**, www.visitcastelliromani.it.
 - ♦ **De Abbazia di San Nilo**, abbaziagreca.it.
- En voor de belangwekkende bibliotheek:
www.bibliotecagrottaferrata.beniculturali.it.

- ♦ **Museo delle navi romani in Nemi**, www.museonaviromane.it.

- ♦ **Barco Borghese**, Rondleiding op vrijdag, zaterdag en zondag. Voor boekingen +39 3207 871831.

- ♦ **Opgravingen in Tuscolo**, www.tuscolo.org.

- ♦ **Het pauselijk paleis in Castel Gandolfo**, www.museivaticani.va, zoek op 'Castel Gandolfo'.

- ♦ **Villa Falconieri**, www.visitcastelliromani.it, zoek op 'Villa Falconieri'.
- ♦ **De Accademia Vivarium Novum**, vivariumnovum.net.